

RAT INTERPRE- TACIJA

1. *Intentio operis*

Postalo je općim mjestom da je u podjeli intencija — a istodobno je riječ o podjeli sfera ingerencije nad konačnim smislom teksta — intenciji umjetničkog djela kao srednjoj u trokutu autor—djelo—čitatelj pripala uloga da u sukobu oko metoda tumačenja dovede do plauzibilnog rješenja. Makar to rješenje ni izdaleka nije na vidiku, kako to posvјedočuje recentna rasprava između Umberta Eca i Richarda Rortya¹, čini se ipak da je koncentracija interesa na umjetničko djelo što je nastupila nakon duge dominacije tzv. auktorijalnog subjekta, te nakon kraće, ali ne manje intenzivne prevlasti interesa za intencije i projekcije primatelja, donijelo sobom barem neku vrstu stabilizacije teorijskog objekta. To se činilo potrebnim nakon što je dekonstruktivizam u filozofiji uzvratio poticaje što ih je preuzeo od semiotike, semiologije i psihanalize kulture. U teoriji književnog teksta estetika recepcije radikalizirana je do paroksizma: emfaza produktivne recepcije od strane historijski situiranog i time uvjetovanog recipijenta potisnula je iz vidokruga relevantnosti samostalnost tekstualnog objekta dotle da su se čak počele gubiti njegove ontičke konture. Početak, protok i kraj pripovjedanog postupka, dakle narativnog procesa, daleko je nadmašio važnošću sam svijet naracije, njezin objektivni sadržaj ili priču: uključenjem pripovjedne instancije u svijet pripovijesti naracija je prestala biti izvannarativni moment².

Taj se literarno-tehnički postupak dobro uklapa u filozofsku dekonstrukciju modernističkog subjekta koji na strani filozofije nema samo svoje teorijsko uobičenje, već se ujedno odražava i u tekstualnoj filozofskoj produkciji: u rasponu od spontano-naivnih oblika, kao kod Nietzschea, preko programski postavljene i potom izravno proživljene teorije osamostaljenja jezika naspram svijeta bitka, kao kod Heideggera i kod Wittgensteina, do takoreći dobro-ugodene dekonstruktivističke teorije diferencije kod Jacquesa Derrida.

No radikalno-dekonstruktivističko maltretiranje tekstu-alnog objekta ne počiva, suprotno spontanom očekivanju, na pojačavanju intencije subjekta, odnosno na kreativnim igramu recipijenta koji bi po analogiji s tradicionalnim

● Borislav Mikulić

¹ Usp. *Interpretation and Overinterpretation: Umberto Eco with Richard Rorty, Jonathan Culler, and Christine Brooke-Rose*, ed. by Stefan Collini, Cambridge UP 1992; riječ je o reakcijama na Ecoova istraživanja i studije od 1980. godine sakupljene pod naslovom »Granice interpretacije« (tal. izd. Bompiani 1990, amer. Indiana UP 1992., njem. Hanser 1992.) u kojima Eco navodno revidira radikalizam svog ranog traktata *Opera aperta* iz 1962. (1967)

² Taj postupak nije naravno novina postauktorialnih tehnik naracije: narativni svijet kao realni univerzum u kojem i sam pripovjedač ima i svoje objektivirano mjesto, tekovina je arhajske pripovjedne tradicije, osobito izvaneuropske. Najpoznatiji i najzrelijiji primerak te vrste je indijski klasični ep Mahabharata. Međutim, i u europskoj tradiciji takav se postupak može vrlo rano uočiti: relevantan primjer su proemiji rane teognijske (*Hesiod*), komičke (»Boj žaba i miševa«) i filozofske literature (*Parmenid*), u kojima se ne ocrtava samo figura autora spjeva u svrhu markiranja autorstva, već ujedno s time i problematika za koju autor osobno stoji; naime, pitanje »istine« i »vjerodstojnosti«, kao elemenata samolegitimacije za pripovijest što slijedi. U raspravama o odnosu filozofije s literarnom tradicijom što joj prethodi u hermeneutičkom uglavnom prevladava interes za mitove, osobito za njihov sadržaj i motive, ali se malo pažnje posvećuje formalnoj, gramatičkoj i retoričkoj strani tog odnosa. Čak i stariji strukturalizam gradi više na iterabilnim sistemskim oblicima i figurama, nego na njihovim izmjenama. Za pokušaj analize u tom smjeru na indijskoj strani (vedske jezične i misaone tvorbe vs. upanišade) usp. autor, Karmayoga: Studije o genezi ideje praktičkog u ranoj indijskoj filozofiji, Sarajevo: Logos 1988., pogl. I, II.

auktorijalnim subjektom znao što hoće s objektom i njegovim medijem. Takav bi recipijent, barem teorijski, mogao bez otpora zauzeti mjesto izvornog autora, i potom ga opet ustupiti nekom drugom, kreativnjem i domišljatijem recipijentu. Povijest kulture, umjetnosti i znanosti, potvrđuje da je takav teorijski konstrukt empirijski moguć. Produktivna recepcija nekog djela može estetski i kulturno-historijski nadmašiti svoj predložak. Nije se teško složiti da ponavljanje nekog umjetničkog djela u istom ili drugom mediju, dakle remake poput literarizacije likovnog djela ili pak filmska vizualizacija nekog literarnog djela, može uspjeti u rasponu od perfekcije do prepoznatljivo nove umjetničke kreacije. Slučajevi poput Viskontijeve ekranizacije »Smrt u Veneciji« izazvali su štoviše skolastičke diskusije o tome imamo li dva autonomna umjetnička djela pod jednim naslovom ili pak izvorno djelo ima umjetničku i ontološku prednost.

Takvi ekscesivni slučajevi razotkrivaju fundamentalni problem teorije teksta. Pokazuje se naime da empirijski primjeri uspjele kreativne recepcije s jedne strane potvrđuju tradicionalno, uglavnom implicitno pravilo svake produkcije, naime da se tekstovi, kao i svi znakovni sistemi, odnose na druge tekstove tj. na druge znakovne sisteme i to u dijakronoj i u sinkronoj perspektivi. Ta okolnost, koja se u metodskom i sistematskom smislu javlja kao problem beskonačnog regresa simbolizacije, čini se i sama beskonačno regresivnom. U povijesti čovječanstva nije poznat ni jedan simbolički proizvod koji, koliko god bio mimetički, u sebi ne bi sadržavao referenciju na neki izvor simbolizacije. To ne vrijedi samo za visoko kultivirane znakovne sisteme poput egipatskog i kineskog pisma, ili pak složenije vrste kao što su vedski tekstovi već i za pećinsko slikarstvo koje je notorno mimetičke naravi. Autoreferencijalnost nije u njima doduše izravan ili manifestan moment, ona se ispoljava procesualno i kontinuirano posredstvom diferencijalnosti istovremenih motiva, među kojima strši jedan element: ljudska figura koja na crtežima i slikarijama prije izgleda kao da domahuje, »šalje znakove«, nego što stvarno lovi, i tako naznačuje nečije prisustvo izvan svijeta crteža, bio to »autor« ili »recipijent«. Taj efekt fotografa na objekt prikaza — prepoznatljiv u stavu poziranja umjesto tzv. spontanosti — kao da u pećinskim scenama ima svoj atavistički *pendant*: pećinske slikarije i prahistorijske figure ukočenih idola poziraju ništa manje uočljivo nego sudionici modno-industrijskog pogona. Idolatrija mode samo je ekscesivni primjerak semiotičke historije čovječanstva³.

II. Limited Included: Kant, Nietzsche, Derrida

Jasno je ipak da se točka obrata ka modernizmu nalazi u Kantovoј ideji transcendentalne naravi spoznaje. Racionalistička dekonstrukcija i kritika objektivne svijesti, započeta s kartezijanskom sumnjom i konstrukcijom subjektivne izvjesnosti, dovršena je u Kantovu razlikovanju između realnog fenomena i stvari po sebi, koju subjektivna spoznajna svijest može uvijek samo postulirati i samo regulativno dopustiti. Ono što subjektivna spoznaja zahvaća, jesu fenomeni, na mjesto realnog tradicionalne metafizike i spoznajne teorije stupa pričin. Ono što je za filozofiju i u filozofiji stajalo izvan svijeta istine, prešlo je u modus fenomenalne realnosti, a istinska stvarnost metafizike postala je himera.

³ Ona uostalom varira od fascinacije objektom do implicitne prisutnosti mode u svim sferama života i slojevima društva: od svakodnevice, preko političke sfere do interpretacijskog i teorijskog pogona u užem smislu. O modi interpretiranja govor se najkasnije od 70-ih godina ovog stoljeća, iako jezična svijest o modi kao oblicima radikalno novog videnja i realizacije svijeta stvari, uključujući i čovjeka, nasuprot tradiranom predlosku, markira prijevom u europskom kulturnom svijetu na kraju antike u rano srednjevjekovlje (usp. o tome osobito instruktivni esej Tomasa Maldonada, »Da modernus a moderno«, u: Il futuro della modernità, Torino 1987; hrv. prijevod *Quorum* 5/6, Zagreb, 1989., str. 439—447). Modus je naime ono što nosi objekt, njegov doživljaj i njegovu projekciju, u njemu se susreću i specifično zakrivljuju perspektive tradicionalnih spoznajno-teorijskih fantoma objektivne realnosti i subjektivne svijesti. Pod tim se prepostavkama već sredinom 80-ih mogao relativirati kao prividan sukob postmodernističkih tendencija u umjetnosti i filozofiji s tradicijom moderne.

Kantovo utemeljenje spoznaje u transcendentalnom subjektu nije povuklo za sobom i respektivnu dekonstrukciju subjekta. Naprotiv, metafizička dihotomija subjektivnog i objektivnog, svijesti i svijeta, utoliko je još produbljenija što je napuštena tradicionalno održavana simetrija subjektivnog i objektivnog, na štetu ovog drugog. Klasični se njemački idealizam zanosio pobudom da iznova proizvede i utemelji tu izgubljenu simetriju na osnovici koju je donio zaokret ka subjektivnosti. Spinoza je, suprotno Kantovu kartezijanizmu, poslužio kao duhovni i historijski svjedok novog spekulativnog duha u filozofiji. Klasična formula te simetrije u Hegelovu načelu »Sve što je umno, to je zbiljsko; što je zbiljsko, to je umno« doima se ogorčenom popravkom na prekinutoj vezi između »biti« i »pojave«, kao polemika s neizrečenom verzijom Kantova načela privida: »Što je privid, to je stvarno.«

Zato se posthegelijanska kritika spekulativne filozofije u kojoj je dihotomija biti i pojave uzdignuta na višu razinu jedinstva, nosi upravo s konstitucijom realnog subjekta, tim nerazriješenim problemom Kantove filozofije. Nietzscheova kritika morala kao i Marxova kritika kapitalističke konstitucije društva, ali i novokantovska filozofija kulture, ne bi bile moguće bez te sistematske jezgre — kritike atomistički shvaćene subjektivne svijesti i individualne osobnosti. Ta se kritika do danas održala u raznim oblicima hermeneutičke, strukturalističke i analitičke teorije samosvijesti — dijelom spekulativne, dijelom antropološke, kulturno-psihološke i filozofsко-psihološke provenijencije. Na toj pozadini se primjerice derridijanska dekonstrukcija subjektivnosti može čitati kao izravno preuzimanje Kantove dekonstrukcije objektivnosti. Posredovanje Nietzscheovim, Heideggerovim ili Lacanovim filozofemima ne mijenja ništa na izravnosti kantovske intencije u Derride. Kantova transcendentalna kritika spoznajnog aparata i uvjeta spoznajnog procesa rodno je mjesto svih suvremenih interpretacionističkih filozofija, od ničeanski inspiriranih semiotičkih i radikalno-hermeneutičkih filozofija diferencije do teorija znanosti i jezično-filozofskog pragmatizma.

Ta se unutrašnja veza s Kantovim transcendentalističkim utemeljenjem čiste subjektivnosti vidi jasnije uz pomoć Husserlovih *Ideja o transcendentalnoj fenomenologiji*, te svete knjige heideggerijanske i gadamerijanske, ali i cjelokupne suvremene francuske filozofske hermeneutike usprkos diskontinuitetu među pojedinim autorima i pozicijama. Interesantno je da se i treće značajno područje suvremene filozofije, filozofija jezika, naišavši na slijepo polje kod Kanta, orijentira prema Husserlu, odnosno prema preradenoj verziji njegova 6. logičkog istraživanja, koje održavaju fenomenološki koncept sadržan u »Idejama«. Taj hermeneutički omekšan odnos između mentalnog sadržaja (noema) i njegove jezične, odnosno simboličke reprezentacije, postao je mjestom na kojem je takoreći unaprijed bio programiran susret kontinentalne, fenomenološko-hermeneutičke filozofije jezika s analitičko-filozofskom tradicijom, poteklom iz unakrsnih podudarnosti i medusobnih promašaja između Fregea i Russela te Carnapa i Wittgensteina. Konačno, dovršenje dekonstrukcije subjektivnosti, u kojem se eksplicitno uspostavlja veza s Kantovom kritikom objektivnosti može se pratiti u suvremenim teorijama spoznajnog procesa i znanosti, u širokom rasponu od moderatnog realizma do raspjevanog relativizma. Kantov model transcendentalnih uvjeta spoznaje, odnosno transcendentalna struktura svijesti, prepoznaje se danas u pluralizaciji tzv. pojmovnih shema⁴. Monokultura čiste svijesti doživjela je koncepcijski preobražaj putem utjecaja empirijskih kulturnih znanosti, osobito antropologije i filologije, jedinstvena se slika svijeta nepovratno raspala na dijakrone i sinkrone sektore zbilje. Stoga je osnovnim problemom teorija znanosti, filozofija jezika i teorija svijesti postalo pitanje sumjerljivosti i medusobne komunikacije sektoralno razjedinjenog svijeta. Rješenja tog problema variraju u širokom spektru od teze o radikalnoj nesumjerljivosti pojedinih slika svijeta, preko njihove relativne sumjerljivosti-i-neusumjerljivosti, do pokušaja rehabilitacije

⁴ Cf. Donald Davidson, »On the Very Idea of a Conceptual Scheme«, u: Inquiries into Truth and Interpretation, Oxford: Clarendon 1984., uvršten u ovaj izbor.

objektivizma znanja u različitim oblicima ontološkog, epistemičkog i semantičkog realizma. U tom se kontekstu smješta i načeto pitanje intencije teksta, koje sa svoje strane predstavlja samo specijalni slučaj ukupne problematike realizma i antirealizma u filozofiji i teorijama znanosti. Ipak čini se da neki specifični momenti tog sektoralnog pitanja stoe paradigmatski za ukupnu problematiku.

III. Paradoks beskonačnog regresa

Teza o beskonačnom regresu simbolizacije paradoksalna je u svojoj sistematskoj i u historijskoj primjeni u tom smislu što se na nju podjednako smiju pozivati, a faktički to i čine, i realisti i antirealisti. Tako antirealisti — relativisti, idealisti i pragmatičari podjednako — u tom regresu vide konačnu potvrdu poznate teze da se znakovni sistemi odnose samo na druge znakovne sisteme, a ne na izvansimbolički supstrat. Ta je teza, inspirirana Nietzscheovim »perspektivizmom«, radikalizirana do krajnjih granica podnošljivosti u specifičnom naslovu »interpretacijski svjetovi« koji, makar i metaforički oslabljen, prenosi jaku antionološku i antimonističku tezu protiv ideje jedinstvenog svijeta, makar to jedinstvo bilo koncipirano privremenim ili područnim⁵. Realistička je struja, slično tome, napustila dogmatsku tezu o primatu objektivnog svijeta ili supstrata koji bi posjedovao opstojnost neovisnu od spoznajnog subjekta kako to paradigmatski vrijedi za antihistorijske koncepte jezika u relativističkim filozofijama. Beskonačni regres znakovnih sistema ne predstavlja međutim ni razlog za likovanje niti za plač nad gubitkom svijeta. Naprotiv, činjenica da znakovni sistemi rekuriraju međusobno dijakrono i sinkrono zadobiva sasvim povlaštenu heurističku vrijednost. Realističko poimanje stvari ne odustaje naime od kompleksa referencije, odnosno od označavanja kao temeljnog procesa u relaciji označitelj—označeno, niti pak od intencionalnosti kao bitnog karaktera svijesti. Te dvije posudenice iz teorije jezika, strukturalističke ništa manje nego psihologističke (cf. Jakobson, Bühler)⁶, i fenomenološke analize akata svijesti neizbjegli su oslonac realističkog koncepta referencije. Odatle je ona u stanju analitički zaci iza leda spomenutom beskonačnom regresu u onoj točki u kojoj antirealističke teorije pozitivno računaju s njime. Naime njihova temeljna pretpostavka o tome da znakovni sistemi rekuriraju samo na druge znakovne sisteme, a ne na izvansimbolički supstrat, ima doduše kontraintuitivan karakter (prirodni je stav svijesti i jezičnog procesa da se na nešto odnose, da nešto intendiraju, odnosno da o nečemu govore, da imaju sadržaj, da reprezentiraju). Ta se kontraintuitivna narav relativističkih pozicija ne može međutim dokazati neposredno pukim pozivanjem na prirodni stav svijesti, jer im kulturna povijest čovječanstva daje za pravo. Teza o simboličkoj naravi svakog odnosa spram svijeta i povijesti dokazuje tako samu sebe; njezina cirkularnost prednost je relativista, ona uvjetuje nemogućnost metodičke samokontrole. Onog časa kad realist prizna autoreferencijalnost znakovnih sistema — a svaki prosvijetljeni realist to čini — on ne gubi samo izvansimbolički supstrat interpretacije, nego i metodičko tlo pod nogama. Zauzvrat on poseže za konceptom relativno shvaćenog »realnog svijeta«: to je svaki supstrat koji se da identificirati, bilo u smislu predmeta prirodnih znanosti, bilo u smislu simboličkog supstrata poput slike, teksta, verbalnih i neverbalnih komunikacijskih procesa — jednom riječju, u smislu poruke, informacije. Jezična reprezentacija stvari je u tom smislu u najmanju ruku isto toliko realna koliko i sama stvar, ako ne i realnija. Realistička teorija teksta, znanosti i jezika uopće se orijentira na tradicionalnom modelu

⁵ Cf. Günter Abel, *Interpretationswelten: Gegenwartsphilosophie jenseits von Essentialismus und Relativismus*, Frankfurt/M.: Suhrkamp 1993., v. također autor, Nietzsche: Die Dynamik der Willen zur Macht und die ewige Wiederkehr, Berlin/New York: W. de Gruyter 1984.

⁶ Roman Jakobson, *Essays de linguistique générale*, Paris: Minuit 1963; Karl Buhler, Krise der Psychologie, Jena 1927, autor: Sprachtheorie: Die Darstellungsfunktion der Sprache (1932) Stuttgart: 1982. Usp. također Elmar Holenstein/R. Jakobson, Von der Hintergebarkeit der Sprache, Frankfurt/M.: Suhrkamp 1980.

komunikacije koji poznaje tri instancije (pošiljatelja, informaciju i primatelja), ali pri tome izričito odustaje od načela jednoznačnosti i nepromjenjivosti sadržaja poruke. Ta je dogma rane teorije komunikacije kao prijenosa poruke između emitenta i recipijenta doživjela tako radikalnu kritiku da bi jedva još mogla poslužiti za analizu procesa komunikacije u životinjskom svijetu. Napušteno u sukcesivnim nanosima sve radikalnije i obaveštenije kritike, osobito u neostrukturalističkom taboru, načelo jednoznačnosti danas ima samo status regulativne ideje: Mi ne možemo doduše izravno raspolagati tzv. prvotnim i originalnim značenjem teksta-poruke, ponajmanje onim koje bi bilo identično s intencijom emitenta. Ali ono ne mora ležati na strani autora, jer protiv dogme o suverenom pisanju i vladanju jezikom dosta govore spoznaje psihologije i psihoanalize. To prvotno značenje ne može ležati ni na strani recipijenta jer djelo prethodi recipijentu i ontološki i logički, koliko god psihologija i sociologija pisanja potvrđivale postojanje implicitne interpelacije recipijenta i u najklasičnijim djelima tradicije, kako europske tako i izvaneuropske. Izvorno i objektivno značenje nekog simboličkog supstrata, interpretanduma leži tamo gdje uopće jest obje-ktivirano naime u djelu. Po uzoru na model komunikacije u teoriji književnog teksta se u širokom spektru od hermeneutičke estetike do semiotike govori o »intencijama djela« koje su barem načelno različite od intencija autora ili primatelja. Radom na sistematski i historijski pomicnom terenu teorije kulture, teksta i značenja, zadobivena je konačno pozicija autonomije teksta, ali u sasvim suprotnom smjeru od očekivanog: nasuprot hermeneutičkom poimanju produkcije ili interpretacije teksta i znakovnih sistema, Eco je primjerice u traktatu svoga života za osnovicu autonomije teksta, ponajprije umjetničkog, postavio načelo otvorenosti, višesmrjerne tumačivosti.

To je stanovište daleko od svakog paradoksa, autonomnost otvorenog teksta kompatibilna je s tezom o tome da je sam tekst parametar svojih interpretacija. Ta se teza, kojoj je od strane radikalne hermeneutike i jezičnog pragmatizma predbačena konzervativna narav i pad ispod dosegnutog nivoa teorije interpretacije, brani negativističkim argumentom koji nije sasvim imun od prigovora banalnosti. Naime, tekst ili poruka jesu sami parametar svojih interpretacija utoliko što nije moguće reći koja je interpretacija prava ili koja je najbolja, što također nije moguće predvidjeti koliko i kakvih interpretacija jednog teksta ili poruke može uopće biti, ali je zauzvrat moguće procijeniti i odlučiti koja interpretacija je kriva, promašena, lažna ili pak samo djelomice pogodena. Ali ti minimalistički postavljeni kriteriji procjene interpretacija još uvijek nisu lišeni subjektivističkog i relativističkog sindroma beskonačne regresije. Tko naime odlučuje o toj, makar i najmanje problematičnoj, donjoj mjeri točnosti? Autor i njegova intencija? Ili pak recipijent i njegova intencija? Ali što su onda točno intencije autora, i koji to recipijent, i na osnovi čega, smije pretendirati na prednost svojih intencija pred drugim recipijentima?

Semiotička i hermeneutička teorija teksta polaze od srednje varijante, od intencije djela. No da bi se izbjegla eklatantna metaforička upotreba izraza »intencija« i s njome povezana personifikacija i subjektivizacija teksta, nužno je potrebna preciznija odredba značenja tog središnjeg termina realistički orientirane semiotike, hermeneutike i teorije znanosti. Izraz »intencija djela« ne označava toliko pozitivnu veličinu poput eksplicitne ili implicitne namjere autora koju interpretant treba identificirati i opisati, već uvjet interpretabilnosti teksta. Svaki tekst može naime sadržavati i implicitna i eksplicitna stajališta teorijske naravi. Sve to može biti medusobno kompatibilno ili pak isključivo, ali ne mora biti intencija djela. Obrnuto gledano, intencija djela može biti izričito drugačija od intencije autora: dok djelo slijedi perspektivu pluralizma, autor inzistira na ispravnosti jedne od unutrašnjih perspektiva, svoje vlastite, kako to egzercira Eco u *Foucaultovu njihalu*. Gdje je pak smještina intencija djela i kakav joj je sadržaj — to se može odlučiti samo u interakciji svih triju intencija (autorove, primateljeve i tekstualne), po načelu neproturječnosti. To načelo realizam formulira iz negativnog polazišta: intenciji djela, odnosno njegovu realnom narativnom svijetu, ne smijemo pripisati definitivnim ništa što bi na nekom drugom mjestu u narativnom tkivu bilo opovrgnuto ili kontradiktorno. To je negativno načelo formulirao još Augustin, ali je ono starijeg datuma: ono naime tvori

eksplicitno načelo dijalektičkog napredovanja u Platonovim dijalozima, a kao logičko pravilo neproturječnosti formulirano je definitivno kod Aristotela. Utoliko ono nije nikakva novina realistički nastojene semiotike ili historijske hermeneutike. Osim toga, ono se ne može opravdati terminom »intencija«, ukoliko ga ne shvatimo krajnje desubjektivistički u smislu unutrašnjeg naklonuća teksta, dakle dispozicija, što reflektiraju unutartekstualne i kontekstualne odnose. Nije dakle riječ o intencijama djela, već o intencijama recipijenta dovedenog u orbitu ili korelacije teksta, ili — ako smo spremni dati veće koncesije dekonstruktivizmu nasuprot realizmu: riječ je o *intencijama recipijenta stavljenog na raspolaganje tekstu*. Njegove intencije nisu premoćne spram dispozicija objekta. Samo tako se mogu pomiriti ili barem učiniti medusobno snošljivima realistička teza o tekstu kao parametru svojih interpretacija i dekonstruktivistička teza o otklonu između interpretacije i interpretiranog teksta. Ta teza, dovedena do paroksizma u formulaciji »svako tumačenje je nužno krvotumačenje«, nalazi svoju granicu u prigovoru nekontrolirane hiperinterpretacije.

Komunikacija između tih dvaju ekstremnih stajališta moguća je na zajednički dijeljenom iskustvu, ukoliko ga imaju, svih hermeneutičkih tehnika s poznatim fenomenom »otpora teksta«, odnosno na iskustvu realnog koje se, u lakanovskom opisu, ne da teoretizirati, odnosno objektivirati bez ostatka. Tako se intencija djela prikazuje kao funkcija s jedne strane nepoznatih dispozicija teksta — u kojima intencija autora može predstavljati u najboljem slučaju samo jedan realan moment, nikako nužno privilegiran; s druge strane kao funkcija čitateljevih intencija — pod uvjetom da je recipijent koliko-toliko konzistentna empirijska veličina, odnosno svjestan citatelj u rasponu od prosječnog konzumenta literature do stručnog i kompetentnog čitatelja. To znači da teorija i estetika recepcije utoliko već imaju pravo što prepostavljaju da svaka interpretacijska inicijativa polazi od primatelja, ne primarno od djela ili autora, bez obzira na njegovu strategiju pisanja, a djelo će biti dostatno interpretirano u onoj mjeri u kojoj recipijent uspije razraditi dispozicije tekstualnog objekta — u rasponu od djelimice uspjele interpretacije do kreativno izazovne hiperinterpretacije ili pak do neuspjele projekcije. Jedino se tako čini mogućim objasniti okolnost da radikalno nova metoda recepcije može otvoriti još neslućene, ali ipak vjerodostojne i realno moguće dimenzije nekog djela, kao što obrnuto, kanonske interpretacije mogu okončati njegovo povjesno djelovanje. Nadalje, samo otuda, iz te nesigurnosti polaznih perspektiva realizacije, crpi se i intuicija da hermeneutičke teorije i tehnike moraju pristati na polivalentne modele istine kao i na sektoralno razlikovanje unutar odnosa spram svijeta i razumijevanja povijesti — čak i po cijenu sinkretizma?⁷

Realizam što se oslanja na intenciju djela u prednosti je pred relativizmima upravo zbog svog sinkretičkog karaktera. On je učinak deradikalizacije dekonstruktivizma i estetike recepcije, s kojim dijeli interes za inicijativu recipijenta. S druge strane, on ne napušta nepovratno intenciju autora niti historizam metode, već je radije locira kao specifično realiziranu dispoziciju samog djela. Prisustvo autora se ne može ignorirati, ponajmanje onda ako njegova intencija ekscesivno zaostaje ili pada ispod dispozicija djela. Poznat je slučaj diskrepacije između Tolstojeve arhajsko-kršćanske ideologije i artističke dispozicije njegovih kasnih pripovjedaka (osobito »Kreuzerove sonate«), te u filozofiji primjerice između lijevog i desnog Hegela ili pak između egzistencijalističke analize u Heideggerovu *Bitku i vremenu* i nacrtu fundamentalne ontologije. Taj meduprostor čini integralni dio teksta zajedno s intencijama autora, on stvara dispoziciju u dvostrukom smislu: kao objekt interpretacije i kao njezin faktor.

•

Na toj se prepostavci temelji unutarhermeneutička kritika njemacke filozofske hermeneutike, pripremljena na filološkom i filozofsko-historijskom terenu platoničkih istraživanja i dugogodišnjoj raspravi o postojanju i sistematskoj vrijednosti Platonova nepisanog učenja naspram filozofije dijaloga. Usp. ovde uvršteni tekst Hansa Krämera, »Thesen zur philosophischen Hermeneutik«, u: *Internationale Zeitschrift für Philosophie*, Heft 1, 1993.; također, autor: *Platone e i fondamenti della metafisica*. Milano 1982., osob. Kap. I.3, I.4 o Schleiermacherovim i kasnijim hermeneutičkim pretpostavkama razumijevanja Platonovih dijaloga. (amer. izd. 1990., *Plato and the Foundations of Metaphysics*, The New York State University Press 1990).

Realističkom tezom o intenciji, odnosno ireduktibilnim dispozicijama djela ograničava se beskonačni regres simbolizacije. On više ne može pružiti rajsко pribježište relativizmu i interpretacionističkim teorijama. U jakom smislu uzeta, teza o beskonačnoj rekurenčiji simboličkih sistema prikriva jednu od implikacija kao mogući argument protiv sebe. Naime, ukoliko znakovni sistemi ne referiraju ni na kakav vansimbolički supstrat, nego se uviđek odnose na druge, prethodne ili paralelno postojeće znakovne sisteme, onda je, protivno tezi o principijelnoj i beskonačnoj nepodudarnosti znakovnih sistema, jasno da znakovni sistemi interagiraju: rekurenčija podrazumijeva međusobnu kompatibilnost, kao što jezik, ukoliko je jezik, podrazumijeva prevodivost — makar i manjkavu.

Nemoguće je dakle govoriti o nesumjerljivosti i inkomunikabilnosti znakovnih sistema, jer sumjerljivi ili nesumjerljivi znakovni sistemi uopće mogu biti samo s obzirom na nešto treće, tj. s obzirom na referencijski supstrat, bio on simbolički ili vansimbolički. Štoviše, upravo ako oni sami tvore referencijski supstrat interpretacije, kao u slučaju tekstova, onda njihova beskonačna regeneracija može biti jedino učinak međusobnih interpretacija i referiranja. Ta je okolnost nepodnošljiva s Kuhnovom tezom o nesumjerljivosti heurističkih modela ili s Quineovom tezom o neprevodivosti prirodnih jezika, zatvorenih u vlastite ontologije.

46

rat
interpretacija

Daljnji moment teze da je svako tumačenje nužno krvotumačenje, odnosno da su referencije nesumjerljive, leži u implikaciji koja se ne može odbiti nikakvim argumentom: naime ako svi znakovni sistemi rekuriraju na druge znakovne sisteme (to je naime zajednička točka i realizma i relativizma), onda oni također i referiraju, odnosno imaju realan sadržaj. Tako pećinski crtež prikazuje realnu scenu lova, drama uprizoruje nemoguće, ali vjerodostojne odnose među ljudima i stvarima, konceptualističko umjetničko djelo sadrži realne predmete; iako apstrahirane iz uobičajenog konteksta, ili pak apstraktne figure; teorijsko djelo, čak i najneortodoksnije vrste, poput Derridinih eseja u *Marginama filozofije* ili *Limited Inc.* postavlja teze s ambicijom da obavežu.

Ipak, to uvjerenje da znakovni sistemi referiraju, osim što rekuriraju, ne može biti samo višak vrijednosti, odnosno parazitarni profit iz načelne greške antirealizma. Ona je prije refleksija prirodnog stava koji je u tradicionalnoj teoriji značenja izgubio drugu stranu Janusova lica karakterističnog za sve simboličke sisteme: dok naime moderni relativizmi polaze od jednostrane pretpostavke da znakovni sistemi samo rekuriraju, tradicionalna teorija značenja je polazila od teze da oni samo referiraju. Moderne linguističke teorije i semiotika grade na dvostukoj tezi: osim što intendiraju vansimbolički supstrat, znakovni sistemi su i autoreferencijski. Štoviše, te dvije dimenzije nisu indiferentni i paralelni procesi, nego se međusobno uvjetuju. Svaki naime jezik, odnosno znakovni sistem, može razviti svoj metajezik kao poseban idiom, a da ovaj ne postane apstraktni ili opći jezik s univerzalnom pretenzijom na važenje. Specifičnije rečeno, svaki, pa i najprimitivniji prirodni jezik u stanju je reprezentirati sama sebe, odnosno generirati metajezik kojim će rekurirati na sebe kao primarni jezik-objekt ili pak na druge jezike. Sredstvo prevodenja dakle nije i ne mora nužno biti neki treći, heterogeni znakovni sistem (poput formalnog logičkog jezika), jer se most sporazumijevanja (prevodivosti, sumjerljivosti) generira iz unutarjezičnih procesa poput semantičke refleksije, sintaktičke i retoričke analize znakovnog supstrata. Rekurenčija znakovnih sistema jednih na druge podrazumijeva dakle refleksiju o referenciji, odnosno zahtijeva matejezičnu razinu semantike, gramatike i retorike. Interpretacija i znanost su dakle ne samo kompatibilni procesi, već i međusobni logički implikati.

Međutim, spomenuti oblici refleksivnog rada sasvim su druge naravi od spekulativne samorefleksije transcendentalnog tipa. Problematičan je stoga zahtjev da kriterij autorefleksivnosti postane presuditeljem u sporu realizma

i antirealističkih struja u suvremenoj filozofiji⁸. Ukoliko filozofija hoće na apstraktnijem nivou od hermeneutičkih i semiotičkih teorija teksta razriješiti temeljna metodska i pragmatička pitanja svog teorijskog pogona, morat će, da bi izbjegla cikularnost transcendentalnih pretpostavki i rezultata, ponoviti lekciju klasičnih sistema: hermeneutiku je, u tehničkom smislu, zajedno s analitikom, logikom i retorikom instalirao Aristotel. Njihove strukture nisu međutim pojmljene kao zamjena za realni sadržaj. Zato je otada svaki pokušaj dogmatičkog razdvajanja rekurencije od referencije simboličkog medija filozofije povlačio za sobom ili nominalistički eks-tremizam ili pak zaborav jezika, odnosno pad u predrefleksivnom mitopoezu i jezične hiperstilizacije naivnog, heideggerijanskog ili pak sofističkog, derridijanskog tipa.

⁸ Usp. o tome kontroverzu unutar internalističke struje hermeneutike i jezičnog pragmatizma između R. Rortya i R. Bubnera. Dok naime Rorty iz nemoguće situacije internalizma, koji počiva na pretpostavci da su sve perspektive interne, jednakovrijedne i medusobno nesumjerljive, povlači konsekvensiju da se ne smije pasti u teorijski regres i traziti objektivističko uporište, nego pragmatički živjeti razlike, dotle Bubner pledira za mogućnost transcendentalnofilozofske legitimacije znanja koja više ne mora posezati za uvidom u viša načela; osnovica takve legitimacije leži u samoodnošajnosti transcendentalne spoznaje, odnosno u strukturi transcendentalnog argumenta. Argument je onda autorefleksivan kad se »otkrice nekog odnosa uvjetovanja eksplicitno podvrgne otkivenom odnosu«. Cf. R. Bubner, *Zur Struktur eines transzendentalen Arguments*, Kant-Studien, Sonderheft Teil I, 65, str. 15—27 (22). Takoder, autor: Kant, Transcendental Arguments and the Problem of Deduction, u: *The Review of Metaphysics* 28, 453—467; R. Rorty, Transcendental Arguments, Self-Reference and Pragmatism, u: *Transcendental Argument and Science*, ed. P. Bieri/R. P. Horstmann/L. Kruger, Dordrecht—Boston—London 1979., 77—103.